

DLOUHÁ CESTA K ZELENÉ OSTRAVĚ

Výstava je realizována při příležitosti kandidatury statutárního města Ostrava na titul **European Green Capital 2020 – Evropské Zelené město 2020.**

Námět, scénář, texty: Antonín Barcuch, Radoslav Daněk, Šárka Glombíčková, Kateřina Janulíková, Martin Juřica, Jaroslava Novotná, Jana Prchalová, Jozef Šerka

Významná historická data

- 1850 - vydání první vyhlášky o udržování čistoty ve městě
- 1852 - založení prvního parku na tzv. Staré střelnici
- 1894 - založení Městského okrašlovacího spolku
- 1894 - vyjela první tramvaj v Moravské Ostravě
- 1919 - pojmenování parku na tzv. Nové střelnici na Komenského sady
- 1951 - založení zoologické zahrady v Kunčičkách
- 1952 - vymezení ochranného ohradníku v centru Ostravy
- 1956 - prašnost v Ostravě dosahovala 1880 t/km²
- 1957 - dokončení čistírny odpadních vod v Zábřehu
- 1960 - otevření zoologické zahrady ve Stromovce ve Slezské Ostravě
- 1969 - uvedení do provozu ústřední čistírny odpadních vod v Přívoze
- 1974 - první ročník mezinárodního festivalu filmů s ekologickou tematikou Ekofilm
- 1988 - otevření skládky tuhého domovního odpadu v Hrušově
- 1994 - ukončení těžby černého uhlí na území města
- 1998 - zastavení výroby surového železa ve Vítkovických železárnách
- 2015 - nákup 105 nízkoemisních autobusů na zemní plyn
- 2017 - nový strategický plán rozvoje města

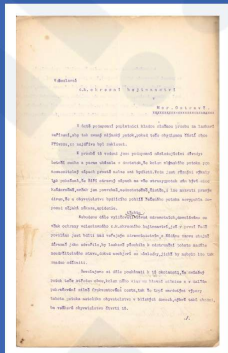

Když tekla v řekách inkoust

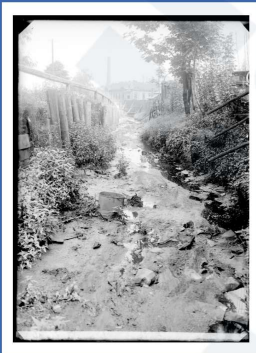
Lidem žijícím v obcích na území dnešního města Ostravy sloužily od nepaměti jako zdroj pitné vody především blízké vodní toky a studny, napájené podzemní vodou. Až do 19. století lze hovořit o problémech s její čistotou pouze v největším sídelním celku, kterým byla Moravská Ostrava a kde na relativně malé ploše pobýval větší počet obyvatel. V typickém středověkém městě bez jakékoli kanalizace a navíc v prostředí, kde většina obyvatel ještě chovala v zadních traktech obydli domácí zvířectvo, docházelo k časté kontaminaci studní splašky a exkrementy, což mívalo za následek šíření nakažlivých chorob, mnohdy i epidemického charakteru (např. mor, tyfus, později cholera). Kvalita vody ve vodních tocích však byla dobrá a zhoršovala se jen nárazově, např. při povodních

Situace se radikálně změnila v důsledku industrializace Ostravska ve 2. polovině 19. století, kdy se začal výrazně projevovat negativní dopad bouřlivého průmyslového rozvoje na životní prostředí; v důsledku poddolování ubývalo vody ve studních a její kvalita se zhoršovala únikem důlních plynů. Hutě, koksovy i chemické továrny vypouštěly do vodních toků obrovské množství nečistot. Mezi největší znečišťovatele v celém povodí Odry se zařadila již od 80. let 19. století celulózka ve Vratimově, která kontaminovala kromě vlastní řeky také mlýnské náhony na slezské i moravské straně. Svým dílem přispívaly rovněž Vítkovické železárny a samozřejmě všechny zdejší uhelné doly a koksovy na pravém i levém břehu řeky. Obdobně tomu bylo u řeky Odry, do níž své odpady vypouštěly chemické závody v Přívoze a Mariánských Horách. Čističí zařízení zvyšovala výrobní náklady, a tak se do jejich realizace průmyslové podniky pouštěly jen velmi neochotně. Zprvu se navíc jednalo jen o jednoduché odkalovací jímky, z nichž se voda po zbavení velkých nečistot vypouštěla rovnou do řeky. Situaci zhoršoval také fakt, že až do druhé poloviny 20. století prakticky neexistovala legislativa, která by ukládala závodům odpadní vody čistit.

Ke znečišťovateli nepatřil však jen těžký průmysl, ale také obecní podniky a domácnosti, které v důsledku neexistence funkční kanalizace používaly zejména Mlýnskou a Valchařskou strouhu v Moravské Ostravě a Přívoze jako odpadní stoky, zatěžující široké okolí nesnesitelným zápachem. Kanalizace se začala realizovat v Moravské Ostravě sice již na konci 19. století, avšak ve velmi nedostatečných dimenzích, v malé hloubce a opět se zaústěním do Mlýnského náhonu, který se změnil dočasně v jakousi kmenovou stoku.

Jedna z četných stížností přívozkých občanů na neustálý stav Mlýnské strouhy (1904). Až ve 2. polovině 30. let 20. století byly obě strouhy – Mlýnská i Valchařská – zčásti zasypany nebo skanalizovány.

Snímek Valchařské strouhy asi z 20. let 20. století dokládá silné znečištění tohoto umělého vodního toku, v němž končilo i množství komunálního odpadu. Zápach kolem strouhy, vedoucí středem města, býval zejména v létě nesnesitelný.

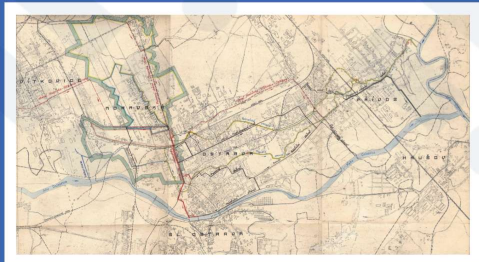

Schéma soustavy kanalizace města z roku 1936. Černou a červenou barvou jsou vyznačeny kanalizační sběrače, žlutě jsou vyznačeny Mlýnská a Valchařská strouha.

Teprve vznik Velké Ostravy v éře první Československé republiky s sebou přinesl rozmach výstavby moderní kanalizační sítě. Nebyla však vybudována čistírna odpadních vod, takže odpady končily stále v Odře a Ostravici a tisíce domácností ve městě nebyly po další desítky let napojeny na kanalizaci vůbec. I v centru města tak bylo nutno pravidelně vyvážet žumpy, nacházející se ve dvorech obytných domů. Až dlouho po 2. světové válce, v roce 1957, byla dokončena čistírna odpadních vod v Zábřehu, v letech 1955–1960 pak čistírna v Porubě, zrušená po napojení stokové sítě na čistírnu v Trebovicích. Potřebám centrální části města začala sloužit v roce 1969 ústřední čistírna odpadních vod v Přívoze.

Přes tyto pokroky se čistota ostravských vodních toků neustále zhoršovala; přispívala k tomu zejména orientace ekonomiky na těžký průmysl, k jejímuž zintenzivnění došlo po roce 1948. Zahájena byla mj. stavba Nové huti Klementa Gottwalda, vyrůstající od 50. let 20. století v Ostravě-Kunčicích. Dokonce i státní vodo hospodářský plán konstatoval v roce 1954, že řeky na Ostravsku jsou stokami. Teprve zákon č. 11/1955 Sb. ukládal povinnost odpadní vody čistit, podnikům však byla v zájmu plnění plánu udělována celá řada výjimek. Znečištění ostravských vodních toků kulminovalo v letech 1962–1963, poté se řadou dalších legislativních opatření včetně ukládání pokut podařilo tento trend zpomalit, ale ke zlepšení kvality vody docházelo jen zvolna ve druhé polovině 80. let 20. století. Současně se však začalo projevovat stárnutí a přetížení kanalizačních čistíren na území města, takže podnik Severomoravské vodovody a kanalizace se stal paradoxně největším znečišťovatelem, který předešel i velké průmyslové závody. K zásadnímu snížení kontaminace vodních toků došlo tak až po roce 1989, v souvislosti s přísnější legislativou, zrušením všech výjimek, útlumem průmyslové výroby a ukončením důlní činnosti na území města. K čistotě vodních toků významně přispěla rovněž nová ústřední čistírna odpadních vod v Přívoze, uvedená do provozu v roce 1996. Díky tomu se i oblast kolem řeky Ostravice mohla po roce 2000 stát opět zónou odpočinku a rekreace.

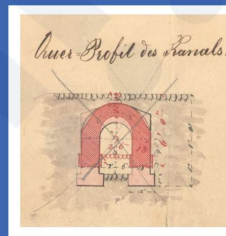
Jozef Šerka

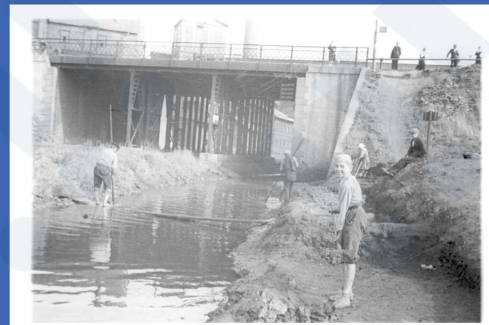
Mapa znečištění vodních toků na území města z roku 1980 ukazuje, že silně kontaminované byly nejen velké řeky jako Odra a Ostravice, ale i menší vodní toky jako Porubka, Polančice nebo Starobělský potok. Největším zdrojem znečištění byly vratimovské papírny (č. 18), chemické závody v Hrušovicích (č. 6, 8) v Mariánských Horách (č. 3) a v Přívoze (č. 5), koksovy u dolů Trojice (č. 16) a Šverma (u č. 17), pochoptitelné také Vítkovické železárny a Nová huť v Kunčicích. Male vodní toky byly silně znečištěny zejména v důsledku zemědělské činnosti a vypouštění splaškových vod.

Řeka Ostravice se v 60. letech 20. století řadila podle některých zdrojů k nejznečištěnějším vodním tokům nejen v Československu, nýbrž i ve světovém měřítku (údajně až na 14. místě).

Patrně první návrh uliční kanalizace v trase dnešních ulic Střelnická a Pivovarská, s odvedením nečistot do vodního příkopu (1856), který nebyl realizován z důvodu velké finanční náročnosti. Na levé straně příčný profil projektované kanalizační stoky (1856).

Koksarna Karolina vypouštěla do Valchařské strouhy obrovské množství uhelných kalů (tzv. „šlamů“), které pak mnozí Ostravané pod Rydlaňskými mosty v místě zvaném „šlamovár“ těžili pro osobní potřebu (30. léta 20. století).

Dlouhodobým problémem bylo nejen trvalé znečišťování odpadními vodami, ale také opakované nárazové znečištění v důsledku různých náhlých úniků škodlivých látek, ať už se jednalo o zemědělské odpady (močadla, výluh ze slády) nebo ropné látky. V roce 1986 došlo na Ostravsku hned k několika velkým ropným haváriím, v jejichž důsledku začala být prevence technických závad v podnicích věnována podstatně větší pozornost.

Výrazné zlepšení čistoty vodních toků přineslo zprovoznění ústřední čistírny odpadních vod v Přívoze v roce 1969. Na snímku výstavba vyhnívací nádrže v roce 1967.

Výrazem politického uvolnění 60. let 20. století bylo i množství článků v tisku věnovaných dosud opomíjeným ekologickým tématům (Nová svoboda 21. 6. 1967).

Kanalizační sběrač pod Sokolskou ulicí, 1929.

Od smetišt k hrušovské skládce

V dnešní době je Ostrava mnohem čistější, než bývala třeba před sto lety. V roce 1819 chovali měšťané přímo v centru města (ve dvorcích za svými domy) 36 koní, 168 krav a 110 ovcí, jejichž stravu i výkaly museli někde uskláňovat a likvidovat. Nadto se do roku 1808 na hlavním moravskoostravském náměstí konaly dobytčí trhy, a tak se náměstí topilo ve zvířecích exkrementech. Proto byly přemístěny za Hrabovskou bránu, do míst dnešního Smetanova náměstí. Dobytek se ale musel hnát z polské strany přes celé město úzkými, převážně nedlážděnými uličkami, které znečišťoval svými nečistotami a zvířovinám prachu.

Krajský i okresní úřad v letech 1825-1867 (nejméně 42 let!) neustále trpěl, ale pod pohrůzkou finančních sankcí vyzýval magistrát v Moravské Ostravě, aby učinil potřebná opatření k zajištění hnojišť, aby se v uličkách a na náměstí nepovalovaly kupy hnoje a netekla volně močůvka. Dne 21. 8. 1834 napsal krajský úřad magistrátu, že krajský hejtman se sám při pobytu v Moravské Ostravě přesvědčil, že hnojiště odstranili pouze syndikus a poštovní, ostatní měšťané ne.

V září 1850 inicioval člen obecního výboru a vrchnostenský ranhojič (Bezirksarzt) Anton Schiedek (Antonín Židek) vydání vyhlášky o udržování čistoty ve městě. Schiedek navrhol, aby majitelé domů uklízeli před svými domy ulice a čistili stoky, aby žumpy byly přiměřeně hluboké i dostatečně velké a nehrozilo vytékání močůvky na ulici, aby dešťová voda byla odváděna k tomu určenými odpadními trouhami a město bylo odpovídajícím způsobem osvětleno.

Od roku 1871 začaly být tzv. čistotní řády vydávány častěji a ve stále větším rozsahu, aby podchytily co možná největší množství drobných zdrojů znečištění. Zakazovalo se např. sypání smetí a klepání kobců z oken, vymetání odpadků z domů na ulici, znečišťování veřejných prostranství hnojem a výkaly, plivání na chodník, vytváření černých skládek stavební suti, ale také ucpávání sklepních oken hadry a slámostí.

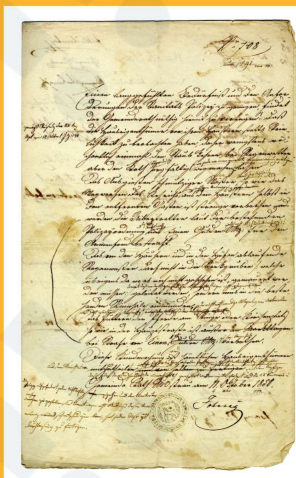
Bez nadsázky lze říci, že čištění města a údržba ulic a veřejných prostranství byly palčivými problémy, které se ani do vypuknutí 1. světové války nepodařilo zcela odstranit. Po válce prováděli čištění města městští dělníci, vzhledem ke stavu komunikací především ručně; město objíždělo stovka metarů s vozíky, která ve dvou směnách odstraňovala uliční nečistoty. Pouze na dobře vydlážděných nebo vyasfaltovaných ulicích mohly být nasazovány zametací vozy (v roce 1930 mělo město tři, z toho dva motorové). Smetí bylo vyváženo po dlouhá léta na městské smetiště za český akciový pivovar na prostranství mezi Fifejdami a Mariánskými Horami, kde jím byly zasypávány jámy, zbylé po těžbě šterku a písků. Popel se vyvážel z domů v uzavřených nádobách většinou na koňských povozech, až v roce 1936 byl jako novinka zakoupen popelářský vůz roudnické firmy Mewa, do něhož byl obsah popelnic vyklápen přímo na místě. Velmi důležité bylo při vysoké prašnosti a zejména nebezpečných komunikacích kropení ulic. Ve 30. letech sloužilo tomuto účelu 18 kropicích vozů (z toho dva motorové). V 60. letech 20. století zajišťovalo čištění asi 350 km komunikací 14 samosběrných a 24 kropicích vozů. Problémem byla jejich velká poruchovost.

Skládka tuhého domovního odpadu byla od roku 1988 v Hrušově, kdy byl ukončen provoz na skládce tuhého domovního odpadu v Petřkovicích. V říjnu 1989 byla podána žádost o prodloužení životnosti skládky nadvýšením o 6-7 m na kótu 220 m n. m. V roce 1991 byla vytvořena příspěvková organizace Odvoz a zpracování odpadů (dnes OZO Ostrava s. r. o.), tvořená několika provozy zajišťujícími odvoz, likvidaci, skládkování a zpracování odpadu. Celkové množství odpadu sváženého v okrese Ostrava a přilehlých obcích se odhadovalo v roce 1992 na 100 000 tun ročně.

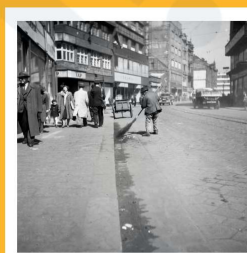
Antonín Barcuch

Areál OZO, s. r. o., na ulici Slovenské v Ostravě-Prívově, 2013.

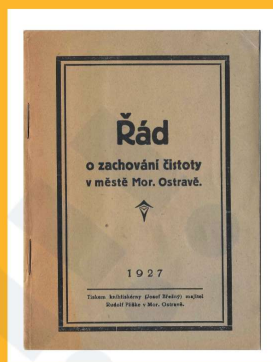
Koncept vyhlášky obecního představenstva v Moravské Ostravě o čistotě ve městě z 11. 10. 1850.

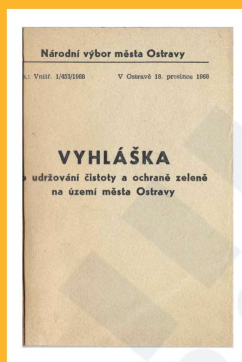
Ruční odstraňování nečistot a prachu z ulic města, 1958.

Vozík na popelnicu, Moravská Ostrava, Sokołská ulice, 60. léta 20. stol.

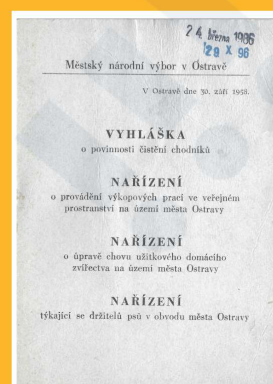
Čistotní řád pro město Moravskou Ostravu schválený usnesením městského zastupitelstva 10. 6. 1927.

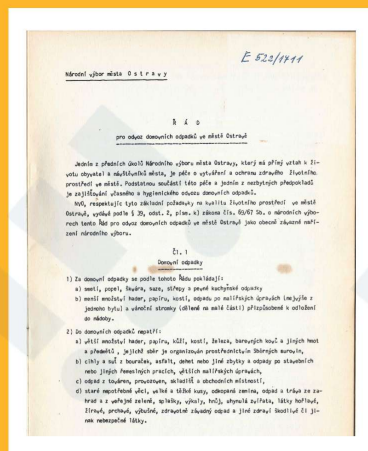
Čistotní vyhláška z roku 1968.

Metatř v ulicích města, 1937.

Čistotní vyhláška a nařízení z roku 1958.

Řád pro odvoz domovních odpadků z roku 1971.

Skládka komunálního odpadu Hrušov, 1997.

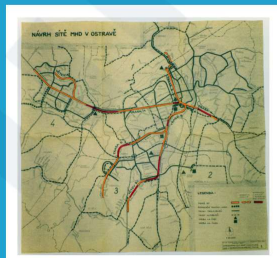
Od povozu k ekobusu

Počátky městské hromadné dopravy (MHD) na Ostravsku v 90. letech 19. století byly podmíněny především požadavkem vytvořit rychlé, levné a kapacitní spojení mezi jednotlivými průmyslovými centry ostravské aglomerace. V Moravské Ostravě šlo navíc o zcela konkrétní potřebu spojit město s železničním nádražím, které se nacházelo v Přívoze, kam byla doprava dosud zajišťována hlavně fiakry, případně omnibusy (velkokapacitními krytými vozy, taženými koňmi).

Protože dosud neexistovala individuální automobilová doprava, hlavními zdroji exhalací byly jednoznačně průmyslové závody, a tak se o environmentálních aspektech MHD přirozeně vůbec neuvažovalo. První tramvaj, která se v roce 1894 objevila v ulicích Moravské Ostravy, byla ostatně parní, a přechod na elektrickou trakci v roce 1901 byl veden především ekonomickými a zcela jistě ne ekologickými hledisky. Městská hromadná doprava byla dlouho vnímána hlavně jen jako nepostradatelný prostředek přepravy velkého množství zaměstnanců z místa jejich bydliště k dólům, továrnám a úřadům. Do roku 1918 byla na Ostravsku za tímto účelem vybudována rozsáhlá síť tramvajových tratí, spojujících velké sídelní celky. Společnost moravských místních drah provozovala linky z Přívozu do Moravské Ostravy, Mariánských Hor, Vítkovic a Svinova. Město Moravská Ostrava zprovoznilo úzkorozchodnou Místní dráhu Ostrava-Karviná, jejíž trasa procházela celým ostravsko-karvinským revírem. Slezským zemským drahám patřily úzkorozchodné tratě do Bohumína a Michálkovic. V prvorpublikovém období Společnost moravských místních drah získala také místní dráhu Svinov-Klímkovice a začala provozovat hromadnou dopravu prostřednictvím autobusů na linkách z Moravské Ostravy do Přívozu a Petřkovic, Mariánských Hor a Vítkovic. Byly tak položeny solidní základy budoucí jednotné sítě MHD v Ostravě, která vznikla v roce 1949 vytvořením Dopravního podniku města Ostravy. Období 50. let 20. století bylo charakterizováno výstavbou nových tramvajových tratí do Poruby, Kunčic, Zábřehu a Hlučína, ale také zprovozněním první trolejbusové linky kolem centra města v roce 1952. Nutno však říci, že i zavádění ekologicky čistých trolejbusů nebylo motivováno ohledy na životní prostředí, nýbrž hlavně potřebou nahradit do budoucna zastaralou síť úzkorozchodných drah vhodným prostředkem, který by byl levnější než tramvaj.

Provoz na intenzivně využívané tramvajové lince č. 1, vedoucí z Ostravy do Hlučína, byl bohužel v roce 1982 ukončen. Původní záměr jejího nahrazení meziměstským trolejbusem nebo vlakotramvají nebyl realizován a spojení dodnes zajišťuje pouze autobus.

Návrh trasy rychlé tramvaje (oranžovou barvou) z roku 1984. Červeně jsou vyznačeny již vybudované úseky tramvajových tratí, které požadované parametry naplňovaly.

Zastávky na Frýdantských mostech měly být důležitou přestupní stanicí rychlodráhy.

Úzkorozchodné tratě do Karviné a Bohumína byly skutečně postupně rušeny v letech 1953–1973, avšak jen část z nich byla nahrazena trolejbusem (trať do Michálkovic), zbytek dopravy zajišťovaly autobusové linky. Obdobný osud bohužel postihl v roce 1978 také normálně rozchodnou trať do Klímkovic a o čtyři roky později do Hlučína. Pozitivním faktem naopak bylo, že Ostrava si stávající trolejbusovou síť uhlájila (na rozdíl např. od Prahy, kde byly trolejbusem zcela zrušeny) a dále ji rozšiřovala mj. linkami do Mariánských Hor a Heřmanic (1979 a 1988).

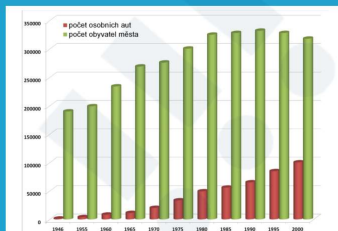
Změnu nazírání na ekologicky čistou dopravu přinesl bezesporu fakt, že i v Ostravě začal stoupat počet osobních aut, byť ve srovnání s vyspělými západními zeměmi šlo o tempo nespočetné pomalejší. Zatímco v roce 1955 připadalo na 1000 obyvatel jen 19 osobních vozů, v roce 1968 to bylo 57 a v roce 1980 už 151. Houstnoucí automobilová doprava s sebou přinášela nejen vyšší nároky na kvalitu a množství komunikací i na parkovací místa, ale také další nárůst exhalací, zvýšení hluchnosti a prašnosti. Důležitým krokem pro posílení role MHD v Ostravě mělo být proto vybudování tzv. rychlé tramvaje, které bylo schváleno usnesením vlády ČSR v roce 1979. Předpokládaly se dvě páteřní tratě, spojující Porubu s Hranečnickem a Přívoz se Zábřehem a Výškovcem, s křížením v centru města; na ně měla navazovat hustá síť trolejbusových linek, dosahující délky cca 90 km. V konečné fázi by elektrická trakce zabezpečovala až 79 % všech přepravních výkonů. Z důvodů obav z velkých finančních nákladů a také značných zásahů do zástavby v historickém centru bylo ovšem od tohoto projektu po roce 1989 upuštěno.

Nehledě na to se však MHD jako ekologicky šetrný způsob přepravy osob v Ostravě neustále rozvíjí; z nejvýznamnějších akcí posledních let lze jmenovat např. tramvajové spojení centra s Hrabůvkou a Dubínou v roce 1999, trolejbusové tratě na Karolinu a Hranečnick v letech 2013 a 2016 či nákup 105 nízkopodlažních autobusů na zemní plyn v roce 2015.

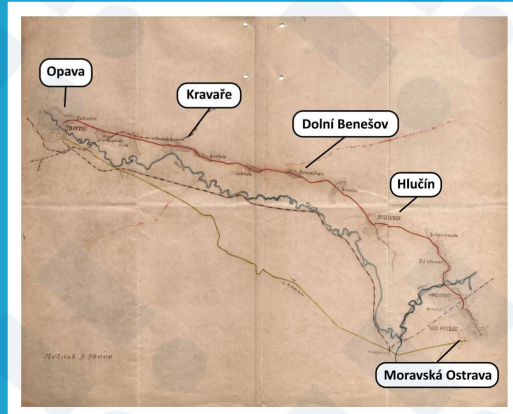
Jozef Šerka

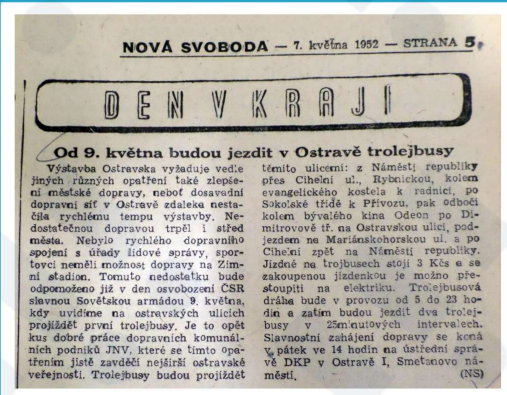
Plán sítě Dopravního podniku města Ostravy v roce 1961, na něm jsou zakresleny i později zrušené tramvajové linky do Karviné, Bohumína, Klímkovic a Hlučína, které byly nahrazeny z větší části autobusy.

Graf srovnávající vývoj počtu obyvatel města a registrovaných osobních vozidel (bez motocyklů) mezi lety 1946–2000. Zatímco počet obyvatelstva klesá, nárůst počtu osobních aut měl i v uplynulých letech setrvalou tendenci.

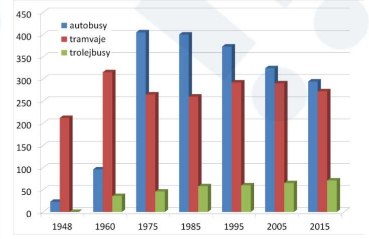
Návrh trolejbusové trati, spojující Moravskou Ostravu a Přívoz s Opavou z roku 1909. Neuskutečnil se projekt, na němž bylo pozoruhodné už to, že většina tratí vedla přes území cizího státu – sousedního Německa – nebyl ve své době samostatně motivován ohledy na životní prostředí, nýbrž na finanční náklady, které by byly v případě výstavby „bezokolejové“ trati nižší než u železnice.

Trolejbus se stal novým druhem prostředku hromadné dopravy v Ostravě, nezastávajícím životní prostředí exhalacemi, až v roce 1952.

Ostravané mohou ode dneška městem cestovat po nové tramvajové trati. Už jede!

Graf znázorňující vývoj struktury vozového parku ostravského dopravního podniku mezi lety 1948–2015. Patrný je propad počtu tramvají a naopak prudký nárůst počtu autobusů v letech 1960 až 1975 v důsledku rušení tramvajových tratí. V posledních letech naopak dochází k výraznému posilování ekologicky čisté složky MHD v Ostravě.

Od okrašlovacího spolku po Čisté nebe

Péče o životní prostředí jako veřejný zájem se zrodila v procesu modernizace 19. století. Její vznik souvisel s formováním tzv. občanské společnosti, tedy sítě organizací a institucí, jejichž prostřednictvím svobodní občané projevují své zájmy a vůli. V době industrializace, způsobující vedle jiného rozsáhlé proměny životního prostředí, vznikla také potřeba lidí na negativní stránky těchto změn reagovat a požadovat jejich nápravu.

Prvním institucionalizovaným projevem této společenské potřeby bylo v Moravské Ostravě založení Městského okrašlovacího spolku (Stadtverschönerungsverein) roku 1894. Aktivitu spolku byly mnohovrstevnaté, obecně měly vést k ochraně místa a krajiny, a to jak z hlediska kulturního, památkového, tak i přírodního. Spolek vedle jiného přispíval ze svých prostředků na budování odpočinkových míst nebo výsadbu stromů v ulicích a na náměstích, které sám také inicioval. Vyvíjel tlak na obecní samosprávu ve věci přijímání opatření vedoucích ke zlepšení hygieny a čistoty životního prostředí ve městě.

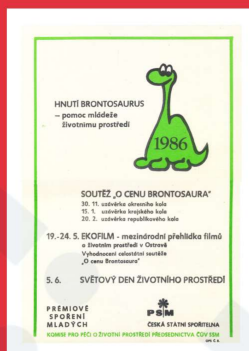
Ve stejné době se na Ostravsku začalo formovat i národnostně české okrašlovací hnutí, které bylo částečně provázáno s organizovanou turistikou a jejím úsilím o ochranu přírody. Spolek pro okrašlování a ochranu domoviny v Polské Ostravě byl založen jako první český spolek tohoto druhu ve Slezsku rovněž roku 1894. Počátky okrašlovacího spolku v Mariánských Horách spadají do roku 1912. V meziválečné době na něj navázal okrašlovací odbor při místní Národní jednotě, který se později transformoval opět v samostatný Spolek pro okrašlování a ochranu domoviny. Jednotlivé ostravské okrašlovací spolky sdružovaly až několik stovek členů. Podstatnou součástí jejich činnosti byla osvěta a výchova k péči o životní prostředí.

V totalitárních režimech jsou funkce a nástroje občanské společnosti silně potlačovány ve prospěch ovládnutí lidí a veřejného mínění výkonnou politickou mocí (státem). Tak došlo nejprve v době nacistické nadvlády k silnému útlumu a následně přerušení činnosti okrašlovacích spolků, které se ještě nakrátko nadechly k životu po druhé světové válce, aby na počátku 50. let z rozhodnutí státní moci zcela zanikly. Komunistický režim usiloval o eliminaci jakýchkoli občanských iniciativ, jež by nemohl přímo kontrolovat.

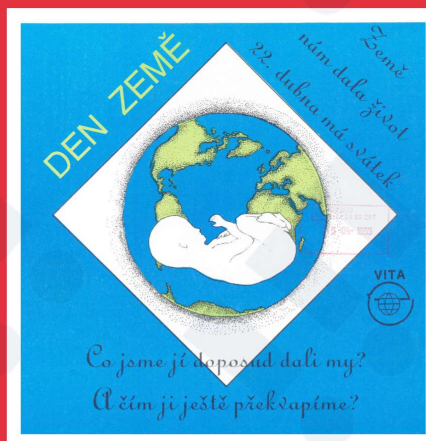
Záležitosti péče o životní prostředí proto byly začleněny do správní agendy národních a občanských výborů. V polovině 60. let došlo v Ostravě v souvislosti s tzv. politickým táním a krátkodobým pokusem o obnovu občanské společnosti ke vzniku regionální pobočky nestátní ekologické organizace TIS – Svaz pro ochranu přírody a krajiny, která však byla roku 1979 rozpuštěna. V 70. a 80. letech zde působily i odnože Hnutí Brontosaurus nebo Českého svazu ochránců přírody, jejichž činnost politický režim toleroval. V roce 1974 se konal v Ostravě první ročník mezinárodního soutěžního festivalu filmů s ekologickou tematikou Ekofilm, který získal oficiální politické posvěcení, avšak brzy se stal platformou pro rozvíjení odborné a kritické diskuze o stavu životního prostředí s nádechem protirežimního protestu. Zvláště panelové diskuze pořádané v rámci festivalu ve druhé polovině 80. let měly v tomto směru celospolečenský a celostátní dopad a těšily se velkému zájmu ze strany odborníků i dobrovolných ochránců přírody.

Polistopadová éra spojená se znovuoobnovováním občanské společnosti sebou přinesla lepší podmínky pro existenci ekologických spolků. Do dnešních dnů se v Ostravě udržely základní organizační články Českého svazu ochránců přírody či Hnutí Brontosaurus. V roce 1991 byl nově založen spolek Zelený bod Ostrava, jenž v současnosti funguje jako ekologické informační centrum, i občanské sdružení Víta, které v Ostravě provozuje ekoporadnu. Od roku 2001 zde působí pobočka neziskové organizace Arnika, věnující se podpoře veřejnosti v rozhodování o životním prostředí, ochraně přírody a otázkám toxických látek a odpadů. Zvláště v poslední době palčivá problematika kvality ovzduší vedla roku 2010 ke vzniku obecně prospěšné společnosti Čisté nebe. Všechny jmenované organizace i mnohé další dnes v Ostravě zprostředkovávají široké veřejnosti informace o životním prostředí, poskytují poradenství a přispívají ke zvyšování obecné ekologické gramotnosti.

Radoslav Daněš

Počátky Hnutí Brontosaurus, formující se původně v rámci režimního Socialistického svazu mládeže, sahají k roku 1974. Jeho hlavním cílem byla aktivizace mladých lidí usilujících formou vikendových a prázdninových terénních akcí o pomoc znečištěné přírodě.

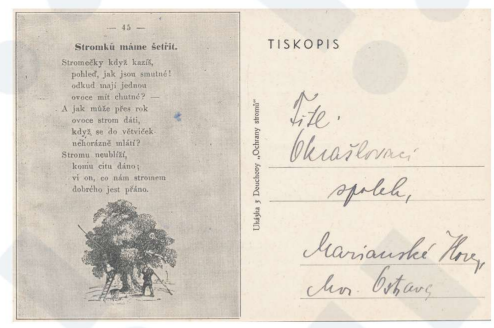
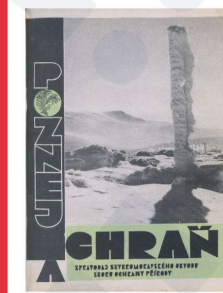
Od 90. let se v Ostravě konají každoročně akce spojené s mezinárodním dnem Země, připadajícím na 22. dubna. První ročník oslav se konal v roce 1970 v USA. Ostravské ekologické spolky se významně podílely na organizaci Dne Země.

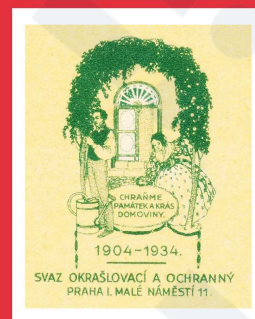
Výsadba stromů a péče o ně byly jedním z hlavních činností okrašlovacích spolků. Záchranou starých alejí, sázením stromů a keřů a bojem proti nechtěným zásahům do krajiny proslul berlínský hudební skladatel Ernst Rudorff (1840-1916), který je považován za původce myšlenky „ochrany domoviny“, chápáné později jako ochrana přírody.

V polovině 60. let 20. století vznikl v Ostravě Severomoravský úvod Sboru ochrany přírody (od 1969 TIS). „Poznej a chraň“ se stalo hlavním mottem dobrovolné organizace i názvem jejího tištěného zpravodaje.

Okrašlovací spolek v Mariánských Horách se zaměřoval především na úpravu veřejných prostranství a parků v samotné obci. Za první republiky pořádá též květinové výstavy. Jeho zakladatelem a dlouholetým předsedou byl místní lékárník PhM. Lambert Párek.

Pamětní známka k 30. výročí Svazu českých spolků pro okrašlování a ochranu domoviny, do něhož byly začleněny i ostravské okrašlovací spolky. Svaz rozdělával mezi své členy ročně několik stovek tisíc sazenic, poskytoval rady při zakládání sadů či pěstování květin.

Festival Ekofilm vznikl osamostatněním sekce filmů s tematikou životního prostředí v rámci festivalu Techfilm. Celkem 41 ročníků se až do roku 2015 konalo tradičně v Ostravě.

Barvy a vůně vzduchu

„Řada z nás podle zápachu pozná, odkud vítr zrovna vane.“ Tato kronikářova slova z roku 1989 potvrzují obecně rozšířený názor, že kvalita ovzduší je fenoménem spjatým skoro neodmyslitelně s historií Ostravy.

Základním faktorem, ovlivňujícím v minulosti životní prostředí zdejšího regionu, byl prudký rozvoj průmyslu. Obyvatelstvo Moravské Ostravy a přilehlých obcí zatěžovaly již od poloviny 19. století exhalace z vysokých pecí, koksoven, chemických výrobníků a železniční dopravy. Tyto neblahé vlivy se negativně odrazily ve zdravotním stavu populace. V Moravské Ostravě byla vykazována kolem roku 1900 druhá nejvyšší úmrtnost v českých zemích po Těšíně. Nejčastější příčinou úmrtí na konci 19. století zde byly nemoci dýchacích cest, jejichž výskyt byl rovněž nejvyšší v českých zemích.

Hutě, koksárenské a chemické provozy byly zdrojem setrvalé nepříznivé situace také v době první Československé republiky a tento stav se ještě zhoršil v období nacistické okupace, kdy byla hospodářská politika zaměřena primárně na zbrojní produkci a výroba byla navyšována bez ohledu na ekologické dopady či bezpečnost práce.

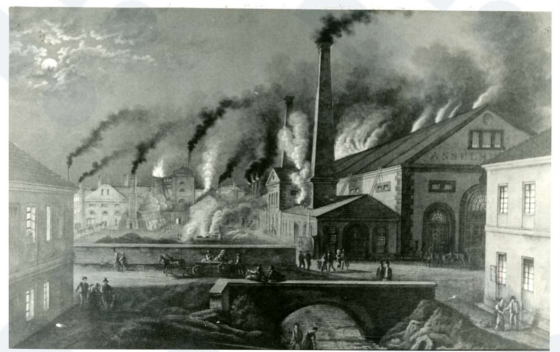
Po roce 1945 se hornictví a hutnictví stalo pilířem dvouletého plánu. Zmíněné tendence prohloubila ekonomická koncepce prosazená po únoru 1948. Po válce se nedostávalo kvalitního černého ostravského uhlí, proto byla místo něj používána méně hodnotná paliva, jako hnědé uhlí a energetické uhlí z Polska a SSSR s velkým množstvím popílku a vysokým obsahem síry. V roce 1954, kdy se začalo se systematickým měřením prašnosti, činil v Ostravě průměrný spád 1220 t/km², o dva roky později již 1880 t/km². Pro představu, šlo o takový objem prachu, který by pojmul 38 nákladních vagonů o ložné hmotnosti 50 tun. Kromě průmyslu a dopravy zatěžovala ovzduší také lokální topeniště. Na kvalitě ovzduší v Ostravě mělo a má vliv rovněž proudění vzduchu, jenž je závislé na geografických podmínkách. Území Ostravska je obklopeno věncem pohorí Beskyd a Nízkého Jeseníku. Sníženina ostravské pánev je otevřena k severovýchodu. Severní proudění vlhkého vzduchu vyvolává v chladnějších obdobích déle trávající mlhy.

Třetinu roku se v této kotlině vyskytuje bezvětří, což způsobovalo vysoký spád v blízkosti velkých zdrojů znečištění. Mlhy v kombinaci s prašností byly příčinou snížené intenzity slunečního záření. I méně častý vítr však měl nepříznivé důsledky – zviřování prachu z hald, rudišť, ulic a zastavěných ploch. Z hlediska kvality ovzduší je nejlépe situována Poruba, neboť je otevřena západnímu proudění, které přináší do oblasti vláhu a čistý vzduch. S těmito okolnostmi se počítalo již při jejím plánování na počátku 50. let 20. století. Významný, i když v době před rokem 1989 nepříliš sledovaný, byl vliv emisí proudících na Ostravsko ze sousedního polského průmyslového regionu a opačně ze zdejších podniků na území Polska.

Na samém konci 60. let 20. století došlo k znatelnému, i když zdaleka ne optimálnímu snížení emisí. V roce 1970 dosáhl spád hodnoty 386 t/km². K tomuto pozitivnímu vývoji přispěly investice do rekonstrukcí odlučovačů a změna druhu paliva (přechod z hnědého na černé uhlí) v elektrárnách. V letech 1970–1989 vykazovala prašnost kolísavé hodnoty kolem 330 t/km² a nepodařilo se ji již razantněji snížit. Nutno dodat, že hygienická norma 150 t/km² byla po celé toto období překračována zhruba dvojnásobně. Odlišný trend můžeme sledovat u plynných emisí (SO₂, NO_x, apod.), jejichž množství vzrostlo z 106 088 t v roce 1970 až na 202 000 t roku 1989.

K výraznému zlepšení stavu životního prostředí došlo po roce 1989. Ukončení těžby uhlí na území města v roce 1994, zastavení výroby surového železa ve Vitkovických železárnách o čtyři roky později a investice do ekologicky šetrnějších technologií přispěly k výraznému snížení emisí. Přesto některé problémy spojené s kvalitou ovzduší nadále přetrvávají.

Martin Juřica

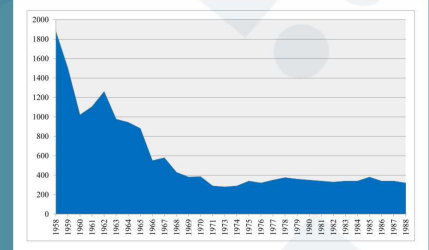
Dým vycházející z komínů Anselmovy hutě ve Vitkovických železárnách v polovině 19. století. Z vyobrazení je patrné, že v této době byly exhalace pojímány jako esteticky zajímavý prvek.

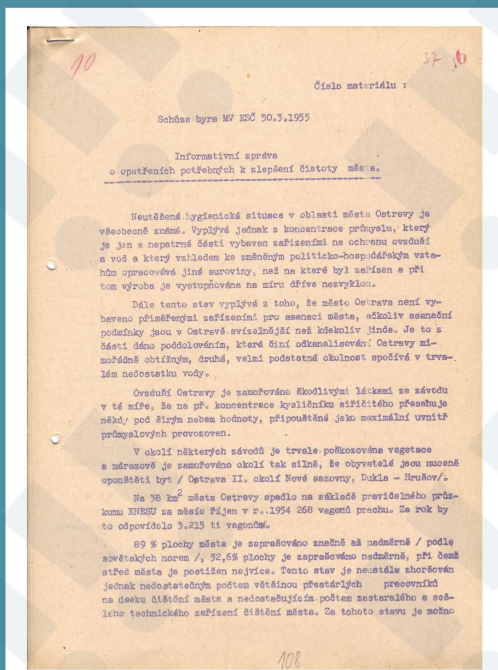
Vitkovické železářny v druhé polovině 19. století zahalené kouřem.

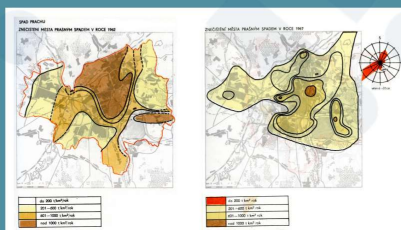
Nezanedbatelným zdrojem emisí byla rovněž parní trať železniční dopravy (60. léta 20. století). Autorem snímku je významný fotograf Ostravska František Kralš.

Graf vývoje spadu prachu v letech 1958–1988 v přepočtu na t/km² území města za rok (cviště osa uvádí t/km²/rok). Patrný je znatelný pokles pevných emisí na konci 50. a v 60. letech 20. století.

Výňatek z podkladů k jednání předsednictva (byra) Městského výboru KSČ v Ostravě z roku 1955, týkající se kvality ovzduší ve městě.

Srovnání úrovně znečištění města prašným spadem v letech 1962 a 1967.

Exhalace z Moravských chemických závodů v Mariánských Horách, 70.–80. léta 20. století.

Smog na Smetanově náměstí v Moravské Ostravě v 60. letech 20. století. Střed města byl zatěžován především exhalací z blízké koksovny Karolína.

Jizvy na krajině

Vlivem intenzivní těžební činnosti na území Moravské Ostravy zde byly první důlní škody zaznamenány již v polovině 19. století. Kromě závad na budovách (trhliny ve zdivu aj.) se vinou nedokonalého odvětrávání důlních děl projevovaly hojně také výrony plynů ve sklepeních obytných domů, v jejichž důsledku došlo na konci 50. let 19. století i k několika požárům a explozím. Dolování začalo významně ovlivňovat další rozvoj městské zástavby; na jedné straně bránili těžaři výstavbě nad svými důlními poli, aby se vyhnuli případným sporům o odškodné, na straně druhé způsobovala těžba uhlí značné znehodnocování domů i stavebních parcel (zejména narušením statiky a podmačením) a odpuzovala případné investory. Město proto usilovalo o dohodu s důlními společnostmi, na jejímž základě by byl vytýčen tzv. stavební rajon, kde by budovy nebyly poddolováním ohroženy. Jednáni o něm se však velmi táhlo a k určité dohodě došlo až mezi lety 1888–1891. V roce 1905 bylo sjednáno další rozšíření rajonu a o šest let později bylo schváleno ještě ochranné pásmo s úplným zákazem dolování pro jímací oblast pitné vody u vodárny v Nové Vsi. Oblast v centru města ohraničená stavebním rajonem se v podstatě stala základem budoucího ochranného ohradníku, vymezeného však až v roce 1952.

V jiných částech dnešní Ostravy, kde se uhlí intenzivně dobývalo, zejména ve slezských obcích na pravém břehu Ostravice, se poklesy projevovaly velmi výrazně. Například slezskoostravský hrad byl v jejich důsledku těžce poškozen a poklesl až o 14 metrů, kostel sv. Josefa na Slezské Ostravě musel být v roce 1913 nadlouho uzavřen, protože poklesl až o 6 metrů. Následky poddolování se trvale projevovaly rovněž na komunikační infrastruktuře (praskání vozovek, deformování železničních kolejí, poklesy mostních konstrukcí aj.). Rozsáhlé byly také škody na životním prostředí; v krajině kolem důlních děl docházelo k stupňovitým poklesům nebo přímo sesuvům půdy, vznikaly poklesové kotlinky, zatápěné důlní vodou s vysokým obsahem soli nebo rovnou přeměněné v odkaliště. S růstem intenzity těžby po první světové válce a pak zejména od konce 50. let 20. století byla značně poškozena koryta řek Odry, Ostravice i Lučiny a došlo i k silnému podmačení jejich říčních nív. Náklady na rekultivaci a sanaci takto postižených ploch a vodních toků si vyžadovaly neustále značné objemy finančních prostředků.

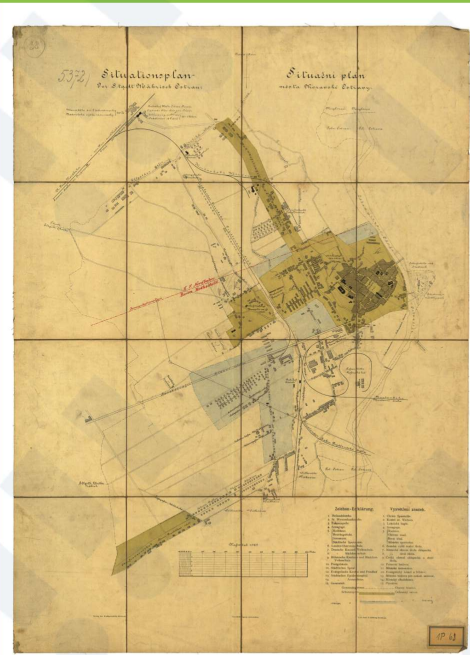
Díky ochrannému ohradníku, který byl postupně zvětšen z původních 107 na zhruba 120 ha, bylo centrum Ostravy od větších škod desítky let uchráněno. Po roce 1948, kdy došlo k uchopení moci v zemi Komunistickou stranou Československa, se prohloubila jednostranná orientace ekonomiky na rozvoj těžkého průmyslu, který samozřejmě vyžadoval také značné množství kvalitního koksovatelného uhlí. V hledáčku se tak ocitly i značné zásoby černého uhlí v ohradníku, dodnes odhadované až na 50 milionů tun. Podle studie pro výstavbu socialistických měst na Ostravsku, vypracované v roce 1951, měla být obytná výstavba přesunuta do oblasti Poruby, Svinova a Polanky nad Odrou, mimo dosah důlních vlivů a průmyslových exhalací, zatímco historické centrum města čekala demolice. Tento plán naštěstí realizován nebyl, avšak ještě koncem 50. let 20. století se i přesto o dobývání uhlí z ochranného pilíře vážně uvažovalo. Vycházelo se z polských zkušeností o údajně bezpečné těžbě uhlí z těchto ohradníků, např. v Bytomí, Chorzově, Sosnowci a dalších městech. Kdyby se tyto záměry uskutečnily, nedošlo by patrně jen k destrukci historické zástavby, ale škody na životním prostředí by byly nedozírné. Podle některých studií mohlo přímo v centru města dojít k vytvoření rozsáhlé poklesové kotlinky o ploše cca 4,5 ha, které by hrozilo zatopení vodou z řeky Ostravice.

Ostravský ohradník nakonec zůstal zachován a poté, co byla na území města v roce 1994 důlní činnost ukončena, se již s jeho zrušením nepočítá. Následky hornictví se však budou projevovat ještě řadu let. Jsou to jednak občasné slabé otřesy půdy, ale zejména výrony důlních plynů (zejména metanu), které představují potenciálně stále velkou hrozbu. V místech, dotčených těžbou uhlí, nalezneme proto v Ostravě řadu charakteristických „kominků“, které nekontrolovanému úniku metanu brání.

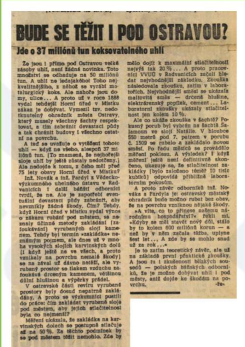
Jozef Šerka

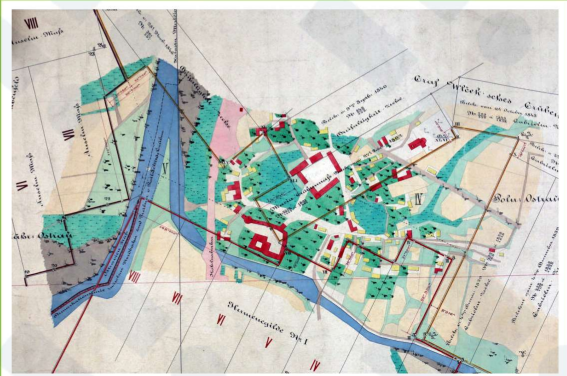
Článek v časopise Obrana z června 1923 kritizuje postoj Severní dráhy Ferdinandovy k důlním škodám, způsobeným v Michalovicích.

Situční plán města Moravské Ostravy z prvního desetiletí 20. století ukazuje rozsah stavebního rajonu z roku 1890 (zeleně) a jeho rozšíření z roku 1905 (modře). Červenou linkou je vyznačena demarkační linie mezi těžebními společnostmi Severní dráhy Ferdinandovy a barona Rothschilda.

Jeden z řady článků, pojednávajících o možnosti těžby „bezpečného“ uhlí z oblasti městského ohradníku. Rudé právo 3. února 1964.

Důlní mapa z roku 1867 zachycuje okolí slezskoostravského hradu a kostela sv. Josefa, které se nacházelo na styku poli hned tří těžebních společností – Severní dráhy Ferdinandovy (červeně), Wilczkova těžiště a těžiště barona Rothschilda. Důlní škody způsobené poklesy byly v této oblasti rozsáhlé.

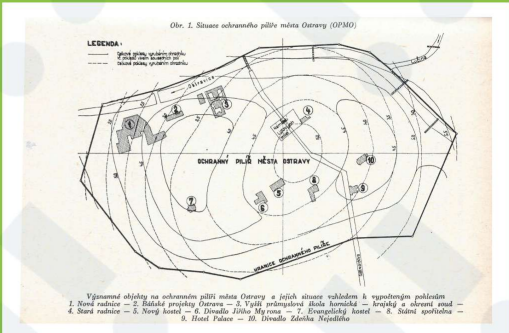
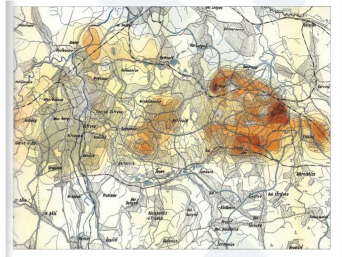

Schéma městského ohradníku z roku 1952 plán převzat z článku R. Drlika Bude se těžit uhlí pod středem Ostravy?, otištěném ve sborníku Ostrava v roce 1967.

Mapa z roku 1960 znázorňující výhled důlních poklesů na Ostravsku a Karvinsku do roku 2000. Na území centra Ostravy, které je světlejší, je patrný pozitivní vliv městského ohradníku; počítalo se „jen“ o cca pátometrový pokles. V oblasti Karvinska, kde se předpokládaly poklesy až o 20 metrů, jsou zřetelné světlé body - ohradníky kolem důlních závodů (mapa převzata z publikace Brosch, O. Povodí Odry. Ostrava 2012).

Malými pomníčky dolování v Ostravě je hustá síť odplyhových komínků, které brání nekontrolovanému úniku a hromadění metanu. Na snímku Smetanovo náměstí, kominek v místě bývalé jámy Antonín.

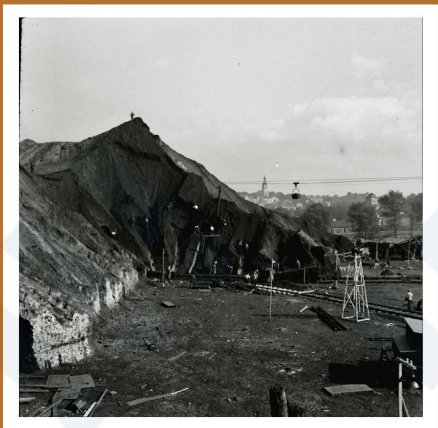
Interiér obytného domu v Přívoze, těžce poškozeného poddolováním, 70. léta 20. století.

Umělé hory

Jedním ze symbolů ostravské krajiny jsou odvaly tvořené vytěženou hlutinou nebo struskou z hutí. Uhelné a struskové haldy vznikaly v místech, kam správy jednotlivých dolů vyvážely odpad, a také v blízkosti koksoven, úpraven uhlí či vysokých pecí. Vzhledem k nevelkému rozsahu těžby a umístění závodů mimo obydlené části aglomerace, poškozovaly haldy kvalitu životního prostředí do poloviny 19. století vcelku v zanedbatelné míře. Situace se zhoršila ve druhé polovině století, kdy se objem těžby zvýšil a řada dolů rozšířila svoji činnost do obydlených lokalit. Zejména západní část města se vyznačovala vysokou koncentrací dolů a také hald. Odvaly zmenšovaly plochu zemědělské půdy a byly také příčinou zvýšené prašnosti. Haldy rovněž zatěžovaly životní prostředí samovolným vznícením a zamořováním okolí jedovatými plyny, zejména kyslíčnickem uhelnatým. K největším odvalům na katastru Moravské Ostravy patřila tzv. Černá halda, sypaná z odpadů z koksoven Centrálka a Karolina, nacházející se za dnešním divadlem Antonína Dvořáka. Halda vysoká 25 metrů zabírala v roce 1917 plochu skoro 5 ha a bylo zde uloženo více než 700 tis. m³ hlusiny. Ve třicátých letech uplynulého století zde byla po vzoru slavných evropských zábavních podniků vybudována haldová dráha s prudce sjíždějícími vagonky, pojmenovaná světáčky Tivoli, která se stala oblíbenou atrakcí Ostravanů. Po několika letech byl odval rozebrán a haldovina byla použita na přestavbu trati Hranice na Moravě-Horní Lideč.

Již v průběhu 20. let 20. století vznikly projekty zaměřené na asanaci báňskou činností poškozené krajiny s využitím haldové hlusiny. Jednalo se například o regulaci řeky Ostravice, realizovanou v letech 1923–1927, pro kterou dodala společnost Severní dráhy Ferdinandovy více než půl milionu kubických metrů haldoviny, dále o zasypání bažiny u nádraží v Mariánských Horách (1923–1924) či o postupné zasypání bažin u jámy Odra v Přívoze (1919–1927).

Velká pozornost byla věnována likvidaci hald v samotném centru Moravské Ostravy, činných bezprostředně za Národním divadlem moravskoslezským do výšky až 25 metrů. Od roku 1935 byly tyto odvaly likvidovány a hlutina byla využita při výstavbě komunikací.

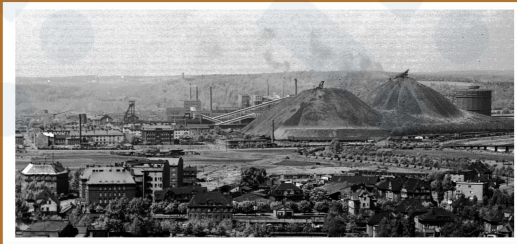

Umělecká fotografie haldy v 60. letech 20. století, jejímž autorem je fotograf František Kraal.

Většina původních ostravských hald do konce 20. století postupně zmizela. Byly odtěženy v souvislosti se stavebním rozvojem města. Na území města se v 80. letech 20. století nacházelo 32 odvalů, řada starších nebyla zdokumentována. Některé z nich dosud hoří, jako např. Ema ve Slezské Ostravě, obsahující hlutinu z blízkých dolů, v 70. a 80. letech 20. století především z šachty Petr Bezruč. V současnosti vede na Emu naučná stezka, a sám odval se stal vyhledávanou turistickou atrakcí. K dalším se řadí v současnosti asanovaná halda v Heřmanicích, tvořená kamenivem z dolů Heřmanice a Vítězný únor (později Odra) v Přívoze. Haldy v Hrabůvce a Hrabové sloužily Vítkovickým železárnám. Tyto odvaly s horkou struskou a dalšími odpadními produkty hutní výroby otežovaly prašností a hlukem z přepravy tohoto materiálu především obyvatele Hrabové, kde byl z důvodu rozšíření skládky téměř zcela vykácen lužní les táhnoucí se podél toku Ostravice.

V roce 1985 zahájil činnost československo-maďarský podnik Haldex, jenž se zabýval získáváním zbytkového uhlí z důlních hlusin. Byl umístěn v areálu dolu Zárubek a surovina pocházela z hald dolů Zárubek, Jan Šverma, Rudý říjen a Hlubina. Některé odvaly byly rekultivovány vysazováním dřevin a část prošla parkovou úpravou. Dodnes tyto umělé hory tvoří nepřehlédnutelné a specifické krajinné dominanty Ostravy.

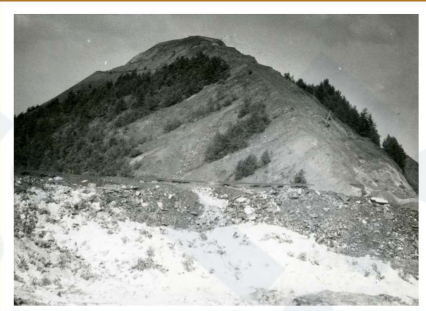
Jana Prchalová

Halda Dolu Odra (původní Důl František, později Vítězný únor) v Přívoze patří k největším haldám na Ostravsku. Jde o odval tvořený převážně koksařskými odpady. Sypaní haldy bylo ukončeno v roce 1951. Halda je ozeleněna přirozeným náletem.

Zábavní park Tivoli na haldách za městským divadlem v 30. letech 20. století.

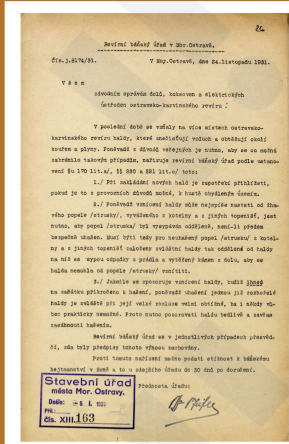
Kufelová halda Ema ve Slezské Ostravě je třetím nejvyšším místem Ostravy s vrcholem ve výšce okolo 315 m n. m. Jde o odval bývalých dolů Terestě (později Petr Bezruč), Ema, Trojice a koksoven Trojice. Teplota uvnitř odvalu dosahuje až 1500 °C.

Nebezpečné haldy. Chudí lidé chodí vybrat na haldy uhlí nebo nespálené jeho zbytky ve struhách. Často již stihlo tyto nebožáky při té nebezpečné práci neštěstí, ale hlad je trápící vhnání je stále znovu do náruče nebezpečí. Nejnověji zaplatil to životem 9letý Bohumil Svoboda z Vítkovic na vysokopecské haldě u železničního mostu vedoucího z Ostravy do M. Kunčic. Nic netušícího hoch náhle se utrhnuvší mocná vrstva haldy pohřbila a marně bylo úsilí přispěchávších lidí, neboť vyhrabaný hoch byl již mrtev.

Článek z novin Svornost z 5. 9. 1914, popisující tragickou, nikoli však ojedinělou událost, která se na haldách odehrála.

Nepristojnosti páchají kluci na haldě při jámě „Michal“. Jde-li člověk večer kol této haldy, bývá rozedranými a často i opilými kluky zahrnován nadávkami a často i kamením. Jediným rázným zakročením kluci by jistě zkontrolovali a odtáhli by dále. Neveselá podívaná jest na chlapce, kteří ještě do školy patří, ani vesele kouří dramky a popíjí ze židličky kvituvku. Pro taková individua, předčasně kleslá, jest halda průpravou k chacharství. Všimneme-li si občas zpráv policejní strážnice, musíme uznati, že velká část provinilců rekrutuje se z počtu návštěvníků haldy.

Článek z novin Obrana Slezska z 17. 11. 1911 o ostravské problémové mládeži, která se setkávala rovněž v blízkosti hald.

Nařízení Revijního horního úřadu v Moravské Ostravě z roku 1931 týkající se předpisů pro sypaní hald.

Hutní halda vítkovických železáren situovaná mezi řekou Ostravicí a Frýdeckou ulicí v Hrabůvce. Blíže řeky byl provozován horký odval, především kyselý vysokopecní strusky, z jižní strany studený odval a na západní straně báňský odval bývalého Hutního těžiště. Část haldy byla osazena dřevinami. Jejich růst byl však negativně ovlivňován koutovými plyny, které z haldy unikaly ještě v 70. letech 20. století.

OSTRAVA!!!

Zeleň v průmyslovém městě I.

Zahradami, parky a sady, tedy místy s udržovanou zelení, se lidská civilizace obklopovala odedávna. Každé historické období, každý architektonický sloh se odrážel rovněž ve vzhledu i funkci projektovaných zahrad, ať se jednalo o součást zámeckého areálu, zahrady klášterní nebo užitkové zahrady na venkově či ve městě. S rozvojem průmyslu a stoupajícím počtem obyvatel ve městech vznikala rovněž potřeba budování veřejných sadů a parků, kde by našly možnost oddechu a osvěžení co nejširší vrstvy obyvatelstva. Města zakládala parky v místech zbořených městských hradeb, zrušených hřbitovů či na jiných volných prostranstvích. Součástí parků bývaly koncertní pavilóny, nejružnější odpočinkové altánky nebo místa pro sport.

Ve výsadbě veřejné zeleně v souvislosti s plánovanou výstavbou Moravská Ostrava oproti jiným městům na Moravě a ve Slezsku značně zaostávala. První park vznikl v roce 1852 z iniciativy střeleckého spolku, který zakoupil divokou vrbinu na pravém břehu řeky Ostravice, kde vybudoval střeelnici, vysadil stromy a keře, zřídil cesty a postavil lavičky. Místo známé později jako Stará střeelnice se stalo významným a oblíbeným střediskem společenského a kulturního života širokých vrstev obyvatelstva Moravské i Slezské Ostravy. Menší park, který nesl jméno německého básníka Friedricha Schillera, se nacházel od konce 19. století v místech dnešní radnice městského obvodu Moravská Ostrava a Přívoz a přilehlého prostranství.

Park pojmenovaný v roce 1919 jako Komenského sady začal vznikat v okolí areálu Nové střeelnice, zbudované v letech 1891 až 1892 na levém břehu řeky Ostravice na místě tehdy zvaném Cingl. V roce 1907 rozhodla městská rada o rozšíření dosavadního sadu směrem na sever podél řeky. Koncept území zdůrazňoval především rekreační funkci, počítal s těsným sepětím parku s řekou a pamatoval také na plochy pro sport a zábavu. Další vývoj území ovlivnila stavba Nové radnice. Podle návrhu arch. Jaromíra

Moučky probíhala od roku 1928 po celá 30. léta rekonstrukce parku, který se z původních 7 ha zvětšil až na 32 ha, a stal se tak jedním z největších sadů v celé republice. Na počátku 20. století zřídila přívozská obec na místě zrušené zinkovny Tlach a Keil Schillerův park (dnes sad B. Němcové). Výsadbou řídila známá opavská zahradnická firma bratři Skazikové, která v roce 1907 vypracovala rovněž osazovací projekt budoucích Komenského sadů.

Nejznámější vítkovický sad vznikl v roce 1922 v místě bývalého hřbitova. Tehdy se jmenoval Marxův, dnes nese jméno novinářky a prozaičky Jožky Jabůrkové. V roce 1923 doplnilo mobiliář parku veřejné osvětlení a hudební pavilón. K atraktivitě sadu přispělo zřízení zoologického koutku. Na místě nejstaršího vítkovického obecního hřbitova se již od roku 1905 nacházel park Františka Josefa I. (později Masarykův). Stával v něm altánek s dřevěným granátem jako upomínka na 1. světovou válku. V roce 1936 bylo v altánu instalováno poprsí španělského anarchisty Francisca Ferrera y Guardii.

Také v jiných částech města se nové městské parky a sady zakládaly na místě zrušených hřbitovů, např. park Císaře Josefa (dnes Husův sad) v Moravské Ostravě zbudovaný na konci 19. století nebo Smetanův sad v Mariánských Horách a sad u kostela (dnes Mičanův) v Zábřehu z 20. let 20. století. Parky a zahrady byly rovněž součástí zámeckých areálů v Třebovicích, Porubě, Kunčicích, Polance nebo Bartovicích.

Jaroslava Novotná, Šárka Glomblíčková

Park Císaře Josefa (dnes Husův sad) v Moravské Ostravě, v pozadí kaple sv. Alžběty vybudovaná v roce 1898 na památku císařovny Alžběty, manželky Františka Josefa I. (konec 19. století).

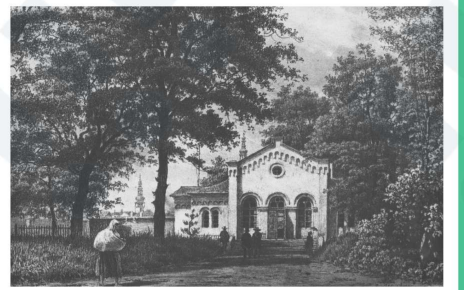
Neuskutečniný urbanisticko-architektonický koncept Ignaze Faiga z roku 1907 na vybudování jubilejního sadu císaře Františka Josefa I. (dnes Komenského sady). Návrh počítal také s vyhlídkovou terasou v ohbí řeky, z níž se dal přehlednout celý tok řeky směrem na jih a panoramatem Bečvář v dále.

Smetanův sad v Mariánských Horách, v roce 1924 zde byl odhalen památník Bedřicha Smetany, dodnes se ze sadu dochovala pouze část na ulici Karla Tomana.

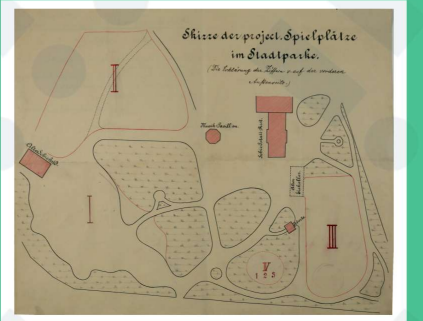
Jubilejní sad císaře Františka Josefa I. (dnešní Komenského sady) v letech 1908–1918.

Stará střeelnice, pohled k řece Ostravici, v pozadí vlevo věž staré radnice na náměstí v Moravské Ostravě, vpravo věž kostela sv. Václava, litografie J. Alta z roku 1855.

Marxův sad (dnes J. Jabůrkové), 30. léta 20. století.

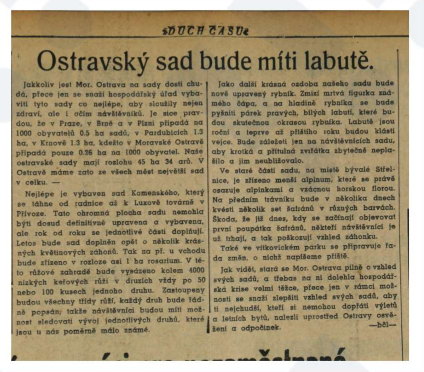
Projekt hřiště v parku na Staré střeelnici z roku 1895: I. stávající hřiště s červeně vyznačeným rozšířením. II. požadované rozšíření dosavadního hřiště o místo pro další pohybové hry a tenis. III. eventuelní náhrada za II.

Dnešní sad Boženy Němcové v Přívoze ve 20. letech 20. století. Od roku 1910 byl sad oplocen a uzavímal se na dvě brány.

Pohled na novou část Komenského sadu s hudebním pavilónem, založenou v rámci rozšíření parku po roce 1928, podle návrhu ing. Jaroslava Moučky.

Novinová zpráva z 19. 5. 1936 o dalších úpravách Komenského sadů.

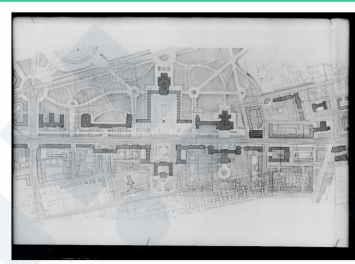
OSTRAVA!!!

Zeleň v průmyslovém městě II.

Obliba obyvatel průmyslového velkoměsta hledat odpočinek a zábavu v městských parcích a sadech vzrostla znovu po skončení 2. světové války. Vyhledávaným místem se staly Komenského sady v centru města, kde si dávaly nedělní dostaveníčka celé rodiny Ostravanů. Kromě květinových záhonů, stromových alejí, udržovaných cestíček, nových laviček, tenisových kurtů nebo hřišť pro děti, doplnila sad některá architektonická a sochařská díla. V roce 1946 zde byl slavnostně odhalen památník Rudé armády od akademického architekta Jana Jírovce. Koncem 60. let 20. století našly v parku své místo plastiky z Mezinárodních symposií prostorových forem, která se konala v Ostravě v letech 1967 a 1969.

Na protějším slezském břehu řeky Ostravice v Kunčických začal vznikat po válce poblíž dolu Alexander z iniciativy horníků přírodní sad o rozloze 6,5 ha (dnes sad Maxima Gorkého). Jeho součástí bylo jeviště, taneční parket, dětské brouzdaliště, pískoviště, tenisové kurty, hřiště na volejbal, basketbal a ve výběžcích byla umístěna také zvířata. K prvním z nich patřili v roce 1949 srnec, dvě srny a pět bažantů. Zoo bylo oficiálně založeno až 26. 10. 1951 a v následujících letech lákali širokou veřejnost k návštěvě dva medvědi hnědí a od roku 1956 indický slon Pepík, dar vietnamské vlády. Už od počátku se počítalo s přemístěním zoologické zahrady do vhodnější lokality. Uvažovalo se mj. o Radvanicích, Vřesíně nebo Bělském lese. Nakonec zvítězila slezskoostavská Stromovka, kde byla nová zoologická zahrada veřejnosti zpřístupněna 1. 5. 1960. V první etapě výstavby vznikl základní návštěvnický okruh, tak jak jej známe dnes, a také většina hlavních expozic a pavilónů, zejména pavilón medvědů, opic, šelem a slonů. S výjimkou expozice medvědů slouží v různé pozměněné podobě tyto pavilóny dodnes. Svou rozlohou 100 ha je ostravská zoo druhou největší v České republice.

Dnešní Sad Dr. Milady Horákové (dříve Klementa Gottwalda) je v místě, kde se původně nacházel židovský a ústřední městský hřbitov. Ten svoji funkci plnil od roku 1875. V 60.–70. letech 20. století byl hřbitov postupně rušen a přeměněn na park. Demolici neušlo ani kubistické krematorium z roku 1925, navržené Vlastislavem Hofmanem.

Nerealizovaný návrh na úpravu zrušeného městského hřbitova, v němž se počítalo se zachováním krematoria, 1976 (dnes Sad Milady Horákové).

Studie rekonstrukce Bělského lesa, 1967. Legenda: 1. promenádní trasa, 2. volná rekreační louka, 3. restaurace, 4. velké květinové útvary, 5. zahradní čtverce, 6. porosty stále zelených dřevin, 7. jezírko s vodním ptactvem, 8. rezerva pro objekt nemocnice, 9. hřiště a zábavní plochy, 10. začátek promenády, 11. městské centrum s hlavními přístupy.

Parkovou úpravu sadu s dekorativními vázami a pitky doplňovala socha Mladý život Evy Krškové z roku 1961. V roce 1994 byly do sadu přemístěny plastiky, které vznikly v průběhu Mezinárodních symposií prostorových forem konaných v Ostravě v letech 1967 a 1969, původně umístěné v Komenského sadech. V židovské části hřbitova, jehož likvidace spadá do 80. let 20. století, se od roku 1994 nachází Památník obětem holocaustu.

Zábřežský Sad Družby byl založen roku 1982 k 40. výročí bitvy u Stalingradu v rámci partnerství Ostravy a Volgogradu. Při příležitosti návštěv významných osobností zde byly slavnostně vysazovány památné stromy.

Největší zelená plocha v Ostravě, tzv. Bělský les o rozloze 160 ha, se nachází na katastru Zábřehu, Staré Bělé a Výškovic. Lesní masív, nenarušený a nerozdělený pozdějšími silnicemi, byl v minulosti velkou zásobárnou kvalitní pramenité vody. V roce 1931 koupila les známý jako Studně Moravská Ostrava, aby získala přístup k pramenům pro městský vodovod. V 70. letech 20. století byla severní část lesa bezprostředně navazující na bytovou zástavbu upravena na lesopark s minigolfem a dětským hřištěm. Zajímavostí jsou Starobělské Lurdy – zákoutí v bukovém porostu na jižním okraji lesa, kde u pramene stojí kaplička postavená z vysokopecní trusky. Bělský les je místem ideálním pro vycházky a sport. Je protkáán sítí cest a cestíček pro chodce, běžce, cyklisty a v zimě také pro běžkaře.

Jaroslava Novotná, Šárka Glomblíčková

Zoologická zahrada v Kunčických (dnes sad Maxima Gorkého), 50. léta 20. století.

Sad Klementa Gottwalda (dnes Milady Horákové) 80. léta 20. století.

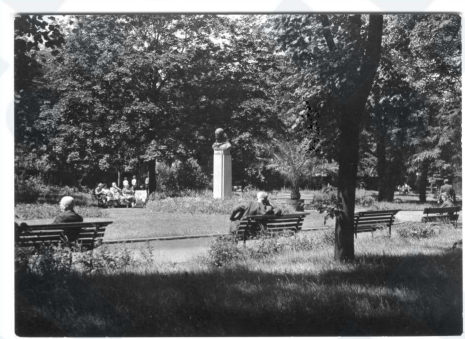
Starobělské Lurdy, kaplička u pramene v Bělském lese, 70. léta 20. století.

Sad Družby s památníkem bitvy u Stalingradu, Zábřeh nad Odrou, 80. léta 20. století.

Komenského sady, oblíbené místo procházek a odpočinku celých rodin s dětmi, 1957.

Komenského sady, bronzová busta J. A. Komenského, jejímž autorem je akademický sochař Vladislav Gajda, zde byla slavnostně odhalena 28. 3. 1959 v rámci oslav Dne učitelů.

Areál budoucí zoologické zahrady a sadu v Kunčických, 1945.

Návštěvnický okruh zoologické zahrady ve Slezské Ostravě, 60. léta 20. století.

Nerealizovaný návrh na úpravu propojení městského hřbitova na letní kavárnu a cukrárnu, 1976 (dnes Sad Milady Horákové).

